

Коцюрубенко Г. М.,
аспірантка, Одеський державний економічний університет.

Джерела формування доходної частини бюджету домогосподарства

У статті досліджено ймовірні джерела формування доходів домогосподарств в умовах ринкової економіки. Наведена та обґрунтована авторська точка зору щодо можливості їх групування та розмежування.

В статье исследуются возможные источники формирования доходов домохозяйств в условиях рыночной экономики. Предложена и обоснована авторская точка зрения относительно возможности их группирования и разграничения.

The possible sources of a formation of household's income in the market economy are investigated in the article. The author's point of view relative to the possibility of their grouping and differentiation is proposed and substantiated.

Постановка проблеми. Залучення до фінансових відносин та становлення як самостійного їх суб'єкта зумовлює необхідність активізації ролі домогосподарства у процесах формування та використання власного бюджету. Трансформаційні процеси, викликані переходом до ринкових методів економічної діяльності, мали вплив на функціонування вітчизняних домогосподарств, адже дали змогу даному суб'єкту бути задіяним у всіх сферах економічної діяльності й отримувати різні види доходів, які формують відповідну частину бюджету домогосподарства та становлять основу для подальшого повноцінного функціонування.

Аналіз досліджень та публікацій. Різні аспекти формування доходів домогосподарства досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці як С. Белозьоров, Н. Героніна, О. Свірідонов, Л. Окунева, Ю. Русанов, Т. Кізіма та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ринкові методи господарювання дають змогу існування різних форм доходів та можливих методів їх отримання, що є відносно новим явищем для вітчизняних домогосподарств і визначає потребу чіткого окреслення джерел отримання доходів для домогосподарства як суб'єкта фінансових відносин, можливості їх групування та розмежування.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження можливих джерел формування доходної бази бюджету домогосподарства в умовах господарювання у ринковій економіці.

Виклад основного матеріалу. У переважній більшості випадків, при розгляді бюджету домогосподарства з матеріальної точки зору, його характеризують як певний фонд грошових коштів, що містить доходну та видаткову складові, тобто об'єднує доходи та видатки домогосподарства[1,2].

Джерелами формування доходної частини бюджету домогосподарства виступають доходи домогосподарства, які представляють собою частину національного доходу країни, що надходить у розпорядження домогосподарства, в результаті розподілу та перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту, та призначена для задоволення матеріальних та духовних потреб членів даного утворення.

Доходи можуть надходити до домогосподарства як у грошовій так і у натуральній формі. До останніх можна віднести продукцію, отриману з особистого підсобного господарства, натуральну оплату праці, пільги та субсидії від держави, що надійшли у натуральній формі тощо. Однак, якщо домогосподарство здійснює реалізацію продукції отриманої у натуральній формі, тоді доход набуває грошової форми вираження та дорівнює виторгу від реалізації[3, с.193].

Участь домогосподарств у суспільному виробництві в умовах ринкової економіки визначає існування різних форм та можливих джерел отримання доходу, що зумовлює певну складність у їх чіткому виокремленні та групуванні. Так, доходи домогосподарств можна розглядати з двох сторін:

- І наймана праця, і особисте господарство, і індивідуальні промисли, і т. ін. вважаються своєрідним різновидом бізнесу та відносяться до складу підприємницьких доходів. В цьому випадку до складу доходів домогосподарства можна віднести лише соціальні трансферти (пенсії, соціальні виплати інвалідам і т. ін.).

- До складу доходів домогосподарства зараховують всі доходи окремої особи або групи осіб, та фактично всі різновиди підприємницьких доходів[4, с. 225].

Зняття наведених протиріч визначає необхідність чіткого усвідомлення змін, що мали місце у функціонуванні домогосподарства з переходом до ринкової економіки. Необхідно звернути увагу, що набуття статусу повноправного учасника економічних відносин дає змогу домогосподарствам самостійно приймати рішення, пов'язані з усіма сферами його діяльності, зокрема щодо використання належних

йому ресурсів. Крім того, за умов ринкової економіки структура домогосподарства в розрізі зайнятості його членів, а відповідно й складу отримуваних доходів, може бути досить різною: кожен член домогосподарства ладен перебувати як у статусі найманого працівника, так і бути само зайнятим, однак це є лише статусом, за суттю даний індивід залишається учасником певного домогосподарства (або ж сам становить домогосподарство). Організацію власної справи (власного бізнесу) слід розглядати саме як один із можливих варіантів заробітку для учасників домогосподарства, як і отримання доходів, пов'язаних з використанням фінансових активів, нерухомості або землі тощо.

Від так, специфічність домогосподарства полягає у тому, що доходи даного учасника утворюються у всіх сферах та, в тій чи іншій мірі, присутні у всіх доходах, що формуються в економіці, тому в переважній більшості випадків доходи домогосподарств класифікують в залежності від джерела отримання доходу.

За методологією Державного комітету статистики України в залежності від основного джерела отримання доходів виділяють наступні види доходів домогосподарств:

- оплата праці найманих працівників;
- змішаний дохід (прибуток) роботодавців та самостійно зайнятих працівників;
- соціальні допомоги, інші поточні та капітальні трансферти;
- доходи від власності та інші фінансові надходження[5].

Доходи домогосподарств можна класифікувати і за іншими критеріями:

1) в залежності від рівномірності надходжень:

- регулярні (оплата праці, орендна плата та ін.);
- періодичні (авторські гонорари, доходи з цінних паперів і т. ін.);
- випадкові або разові.

2) в залежності від надійності надходження:

- гарантовані (державні пенсії, доходи від державних позик);
- умовно-гарантовані (оплата праці);
- негарантовані (гонорари, комісійні винагороди)[2, с 316].

Домогосподарство в переважній більшості випадків орієнтується на регулярні та гарантовані (або умовно-гарантовані) доходи, що дають змогу здійснювати певне планування щодо можливості витрачання коштів. Натомість отримання випадкових доходів домогосподарством частіше за все є негарантованим. Проте такий дохід виступає додатковим ресурсом для забезпечення потреб членів домогосподарства, або ж може бути використаний як складова для збільшення існуючих заощаджень.

Крім того, для можливості оцінки динаміки доходів населення, використовують показники «наявний дохід населення» та «реальний наявний дохід населення»

Наявний дохід населення - це максимальний обсяг грошових доходів, які призначені для використання домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг[5].

Реальний наявний дохід населення - це наявний дохід, який скоригований на індекс споживчих цін[5].

Домогосподарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок факторів виробництва, що дає змогу даному суб'єкту приймати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу і претендувати на певну його частку. Це обумовлено правом власності на той чи інший ресурс, від так, відносини власності багато в чому визначають пропорції розподілу та частку доходу на яку може претендувати кожен учасник.

Розподіл національного доходу країни дає змогу отримувати доходи, в залежності від внеску у його створення, тобто фактично домогосподарство отримує платню за використання у суспільному виробництві ресурсів, що йому належать. Утворенні в такий спосіб доходи називаються первісними доходами. Вони характеризують ступінь залучення домогосподарства до процесу створення сукупного суспільного продукту.

Проте, у сучасних умовах дії ринкового механізму певним чином корегуються державним втручанням. Певну частину доходів домогосподарство отримує не як платню за використання у виробництві ресурсів, що йому належать, а у наслідок перерозподілу виробленого національного доходу. Механізм перерозподілу реалізується за допомогою низки важелів державного втручання (податкової, цінової політики тощо), що дає змогу домогосподарствам отримувати похідні доходи: пенсії, стипендії та інші форми соціальних виплат.

Розгляд доходів домогосподарства як платні за ресурси є характерним для функціонального підходу до процесу суспільного розподілу, в межах якого можна визначити – яка частина грошового доходу відповідає кожному з задіяних ресурсів через встановлення ціни кожного з них: робоча сила, як ресурс, реалізується у праці найманих працівників та виражається у розмірі заробітної платні; володіння майном або земельною ділянкою та здача їх в оренду оцінюються за допомогою орендної платні; ціною надання грошових коштів у позику або їх інвестування виступає процент і т.д.[6, с.364; 7, с.185].

Реалізація учасниками домогосподарства своєї здатності до праці та набуття ними статусу «найманого працівника» визначає можливість отримання доходу у формі заробітної платні, від так, заробітна плата – це складова доходів домогосподарства, яка являє собою певну суму грошових коштів, що їх отримує індивід за реалізацію такого належного йому ресурсу як «робоча сила».

Встановлення розміру заробітної плати знаходиться в компетенції роботодавця та залежить від багатьох чинників. Одним із визначальних є ефективність використання даного ресурсу для виробництва. Крім того, певний вплив мають і такі фактори як досвід, професійний та освітній рівень тощо[2, с.185].

Проте, і сам робітник здатен впливати на розмір заробітної платні, адже існує можливість самостійного удосконалення своїх професійних навичок (додаткова освіта, володіння іноземними мовами і т. ін.) тощо. Поряд з тим, кожен індивід приймає самостійні рішення щодо сфери застосування та напряду реалізації своїм вмінням, що зумовлює можливість пошуку найефективнішого їх застосування, тобто оптимального поєднання належного рівня заробітної платні та переліку виконуваних робіт.

В переважній більшості країн з розвинутою ринковою економікою значний вплив на відносини між роботодавцем та працівником мають профспілкові організації, які покликані захищати та відстоювати інтереси працюючих, зокрема й щодо умов оплати праці. Успішність діяльності профспілкових організацій проявляється в тому, що члени такої організації отримують заробітну платню вищу ніж ті робітники, які до неї не входять[7, с.185].

На жаль, в Україні, профспілковий рух не має такої сили та впливу на владу та керівників підприємств. Якщо профспілкові організації існують, то частіше за все на державних підприємствах та установах, а виконувані ними функції істотно не впливають на рівень заробітної плати. Хоча в умовах ринкової економіки, коли вплив держави значно менший ніж за умов, наприклад, командно-адміністративної системи, саме профспілки повинні бути одним із важелів впливу на відносини між роботодавцем та найманим робітником.

Ще одним суб'єктом фінансових відносин, що здатен впливати на розмір заробітної плати виступає держава, зокрема через встановлення мінімального рівня оплати праці, регулювання тривалості робочого тижня і т. ін. Крім того, за допомогою податкових важелів держава впливає на розмір фактично отриманої заробітної платні.

Складовою доходів домогосподарств, що є доволі «звичною» для вітчизняних домогосподарств, ще з радянських часів, виступають трансфертні платежі, які в переважній більшості випадків населення отримує від держави у вигляді соціальних виплат.

За методологією Державного комітету статистики трансферт – це «економічна операція, яка має на меті надання (отримання) товару, послуги, активів (фінансових або не фінансових) однією інституційною одиницею іншій без отримання будь-якого вартісного еквіваленту у вигляді іншого товару, послуги, активу»[5].

Соціальні трансферти (соціальні виплати) представляють собою певні грошові кошти, що їх отримує населення від держави при настанні певних подій: вихід на пенсію, хвороба, безробіття тощо. Однак, в переважній більшості випадків такі виплати фінансуються з фондів державного соціального страхування, джерелами формування яких виступають зокрема і платежі робітників та роботодавців, тобто має місце процес перерозподілу грошових доходів.

Соціальні трансферти можна об'єднати у чотири групи:

1) виплати, що пов'язані з трудовими пенсіями (у тому числі і військовими), надбавки та доплати;

2) виплати соціального характеру (допомога малозабезпеченим, для догляду за дітьми, у зв'язку з вагітністю та пологами і т. ін.);

3) виплати пов'язані з послугами індивідуального використання (послуги сфери охорони здоров'я, освіти, культури, некомерційних організацій та ін.);

4) виплати обмеженої дії. Це допомога з безробіття, стипендії в продовж професійної підготовки та перепідготовки за направленням служби зайнятості тощо[8]

Соціальна допомога населенню може надходити і у натуральній формі: пільги, знижки, продуктові пакети і т. ін.

З набуттям Україною незалежності та переходом на ринкові засади функціонування економіки, однією з складових якої є існування приватної власності, вітчизняні домогосподарства отримали змогу доповнити можливі джерела своїх доходів, зокрема за рахунок доходів від власності, що проявляються у вигляді відсотків, дивідендів та ренти.

Відсотки – це вид доходу, який отримують кредитори або інвестори від розміщення (інвестування) своїх грошових коштів.

Дивіденди – це різновид доходу, який отримують власники цінних паперів.

Рента – це дохід, який отримують власники земельних ділянок у випадку надання їх у оренду.

Існування в ринковій економіці різних форм власності, змога самостійно приймати рішення щодо свого функціонування та наявність у володінні домогосподарства різних факторів виробництва виступають своєрідними передумовами для можливості здійснення домогосподарством самостійної підприємницької діяльності. В цьому випадку домогосподарство виступає не лише постачальником ресурсів, а й одночасно є їх покупцем. Від так, змінюється статус – з найманого працівника індивід перетворюється на само зайнятого.

Прибуток, який отримує таке домогосподарство, є нічим іншим як поєднанням заробітної плати, відсотків за користування грошовими коштами, платнею за використання майна домогосподарства тощо. Особливістю такої форми доходу домогосподарства є складність розмежування доходів від кожного конкретного ресурсу, крім того, дохід від здійснення підприємницької діяльності є реалізації ще одного фактору виробництва – підприємницькій здатності.

До складу грошових доходів домогосподарств також відносять доходи, отримані від занятості в неформальному секторі економіки. Найбільш типовими різновидами неформальної діяльності є вулична торгівля; послуги населенню з будівництва, ремонту, шиття; приватні послуги – прибирання, приготування їжі; приватні уроки; а також брокерська та посередницька діяльність.

Висновки. Отже, функціонування домогосподарств як самостійного суб'єкта ринкової економіки, неоднорідність членів домогосподарства в розрізі можливих способів застосування здібностей та навичок, наявність у домогосподарства права приватної власності зумовлюють той факт, що доходи домогосподарства можуть утворюватись в різних секторах економіки та поєднують у собі різні складові національного доходу. Від так, доцільним можна вважати розгляд доходів домогосподарств саме через ціну ресурсу, що використовується, та розмежовувати за джерелами утворення, адже можливість домогосподарства отримувати доходи зумовлена володінням різними ресурсами, що використовуються у виробництві, тобто доходи можна розглядати як платню за надані та використані ресурси.

Однак, за сучасних умов розвитку світової спільноти та фінансової системи взагалі, доходи домогосподарств не є повноцінним відображенням участі даного суб'єкта у процесах виробництва та розподілу національного доходу. Зокрема це відноситься до такого специфічного виду доходу домогосподарства як трансфертні платежі, адже їх отримання домогосподарством не можна вважати платою за використання того чи іншого ресурсу, а радше доцільно сприймати як наслідок змін

ролі держави у ринковій кон'юнктурі, чи то об'єктивну необхідність, викликану недосконалістю ринкового механізму тощо.

З огляду на зазначене, доходи домогосподарства можна поділити на:

- заробітну плату;
- трансфертні платежі;
- доходи від власності (проценти, дивіденди, рента),
- підприємницькі доходи.

Доходи, які надходять у розпорядження домогосподарств, є чинником матеріального достатку, запорукою стабільності відтворення населення, складовою передумов духовного розвитку, тобто виступають базою для здійснення витрат.

Література

1. Карпінський Б. А. Фінансова система. Навчальний посібник / Б. А. Карпінський, В. О. Герасименко. – Київ.: «Центр навчальної літератури», 2003. – 184 с.

2. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / [Г.Б. Поляк, Л. Д. Андросова, Т. А. Башкатова и др.]; Под ред. Г. Б. Поляка. – [2-е изд.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 512с.

3. Свиридонов О. Ю. Финансы, денежное обращение, кредит/ О. Ю. Свиридонов. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 288с. – (Высшее образование).

4. Финансы: Учебник / [Е. В. Быкова, В. А. Галанов, Е. И. Громова, Л. М. Гужавина и др.]; Под ред. С.И. Лушина, В. А. Слепова. – М.: Изд-во Рос. эконом. акад., 2000. – 384 с.

5. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Вступ до економічної теорії. Підручник / [З. Ватаманюк, О. Ватаманюк, С. Панчишин, С. Кудин та ін.]; За ред. З. Ватаманюка. – [3-є вид., допов.]. – Львів: «Новий світ - 2000», 2006. – 504 с.

7. Політична економія: Навч. посіб./ Г. А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. – 520 с.

8. Государственные и муниципальные финансы: Учебник / [А. Я. Быстряков, Т. Д. Викулина, В. Ф. Воля, Н. М. Гаврилова и др.]; Под общ. ред. И. Д. Мацкуляка - М.: Изд-во РАГС, 2003. - 680 с.// Электронная библиотека Северо-западной академии государственной службы// [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – <http://www.nwara.spb.ru/ftxt/2030/>.